

**Київський університет
імені Тараса Шевченка**

На правах рукопису

Ситник Олександр Іванович

**Особливості політичних концепцій
М. Драгоманова і Д. Донцова
в контексті української ідеї**

Спеціальність 23.00.01.-теорія та історія політичної науки

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Київ - 1996

Робота виконана в Київському університеті імені Тараса Шевченка

Науковий керівник – доцент, кандидат історичних наук **Обушний М.І.**

Офіційні опоненти: професор, доктор політичних наук **Варзар І.М.**
доцент, кандидат філософських наук
Кляшторний М.Д.

Провідна установа: Національний інститут стратегічних досліджень, м.Київ.

Захист відбудеться "25" зверед. 1996 ^{рр} на засіданні спеціалізованої вченої ради К.01.01.12. по захисту дисертацій на здобуття вченого ступеня кандидата політичних наук у Київському університеті імені Тараса Шевченка (252017, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 330).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського університету імені Тараса Шевченка.

Автореферат розіслано "25" вересня 1996 року.

Вчений секретар
спеціалізованої ради

Салтовський О.І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Після перших років незалежницької ейфорії, визнання України повноправним суб'єктом міжнародної політики, українське суспільство зіткнулося з іншими явищами: кризовим станом економіки, напруженістю в соціальній сфері, відсутністю чітких політичних та ідеологічних орієнтирів державотворення.

Визначаючи, що в перехідний період державотворення чільну роль відіграє реформування економіки, не слід скидати з терезів безперечно важливі фактори державотворення, якими є політичний та ідеологічний. Саме ці фактори дають теоретичне обґрунтування шляху розвитку, визначають мету та перспективи країни у внутрішньодержавному та світовому геополітичному просторі.

Держава не може існувати в політико-ідеологічному вакуумі. Але і спроби створити офіційну ідеологію неминуче призведуть до ідеологічного примусу. Держава повинна зайняти іншу позицію – позицію наявної в суспільстві ідеологічної конкуренції. Мова може йти лише про специфічні ідеологічні орієнтири, визначальні ідеї, які лягли в основу політико-ідеологічної доктрини держави.

Ідеєю, навколо якої міг би консолідуватись український народ, могла б стати українська національна ідея. Вона займає чітко визначене місце в структурі того чи іншого світогляду, що значною мірою впливає на визначення пріоритетності соціологічних проблем, на способи розв'язання їх у межах певної соціальної доктрини, а надто кожним мислителем. Ставлення до минулого, характер оцінок сучасного та передбачення майбутньої долі України Шевченком, Кулішем, Костомаровим, Драгомановим, Франком, Грушевським, Липинським, Донцовим та іншими значною мірою визначалися тим, яке місце в структурі світогляду кожного з них займала національна ідея і який зміст кожен із них вкладав у це поняття.

Національна ідея взагалі не існує, існує лише ідеї якоїсь конкретної нації. Коли ми ставимо перед собою завдання з'ясувати суть, специфічні особливості конкретної нації, то маємо передусім розкрити ідею саме цієї, а не якоїсь абстрактної нації, бо з філософської точки зору нації відрізняються одна від одної своєю національною ідеєю.

Під українською ідеєю розуміємо погляд на свою національну спільноту як на єдине розгорнуте в історичному та соціальному часі об'єднання людей, яке водночас є суб'єктом всезагального історичного процесу. Іншими словами, осмислення народом своєї єдності, історичного характеру своїх традицій, свого становлення і розвитку, своєї долі й призначення становлять глибину суті української ідеї.

Вона нині несе на собі значний тягар інерції суто політизованого слововжитку, який асоціює її з тотальним націоналізмом Д.Донцова, з його "всеобіймаючою" ідеєю національного самовладдя. Дати неідеологізоване розуміння української ідеї в творчості М.Драгоманова і Д.Донцова – важливе завдання даного дослідження.

Українська ідея на різних етапах історично розвитку мала різних носіїв і відповідно відображала різний конкретний зміст. Але було те спільне, що об'єднувало навіть різних за поглядами мислителів.

Цим спільним, на нашу думку, було розуміння: а) перспектив державотворення України; б) місця і ролі нації та особи в даному процесі; в) рамок ідеології чи ідеологічних орієнтирів, у яких передбачається становлення державності.

Така умовна схема дасть можливість методом порівняння співставити позиції М.Драгоманова і Д.Донцова, які в українській політичній думці репрезентують політичні ідеології – лібералізм та націоналізм. Саме діалог між лібералізмом та націоналізмом дуже важливий у сучасній політичній ситуації в Україні і має істотне значення для її політичного майбутнього.

Розуміння української ідеї М. Драгомановим та Д. Донцовим знаходить своє продовження в теоретичних пошуках та спробах її практичної реалізації політичними партіями та об'єднаннями України, які стоять на позиціях лібералізму та націоналізму.

Все вище викладене і зумовлює актуальність теми даного дисертаційного дослідження.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Аналіз вітчизняної наукової літератури показує, що значних праць з проблематики даного дисертаційного дослідження надзвичайно мало. Значною мірою це зумовлено тим, що поняття “українська ідея” увійшло до понятійного апарату вітчизняної філософії та політології з початку 90-х років.

До цього часу численні праці цілого ряду вітчизняних авторів (С.М. Возняк, В.Є. Євдокименко, М.Ф. Котляр, М.І. Куличенко, Ю.І. Ринаренко та інші), які написані з позицій марксизму, є досить тенденційними і не в усьому коректними критичними працями.

У вітчизняній науковій літературі слід виділити на сьогодні єдину монографію, в якій філософія національної ідеї розглядається як самостійна інтелектуальна течія, що сягає далеко за межі політології – до питань про сутність і сенс національного буття (Забужко О.С. *Філософія української ідеї та європейський контекст*. К., 1993).

Філософія національної ідеї поки що не стала окремим напрямком філософської україністики, тому першість в її дослідженні все таки належить політології, яка досліджує саме політологічний аспект її буття. Це підтверджує значна кількість конференцій, де дослідженню національної ідеї відводилось особливе місце (“Політологічна думка в Україні: минуле і сучасність” (Київ, 1993); “Українська політологія: проблеми становлення та перспективи розвитку” (Київ, 1994) та інші).

Найбільш плідно проблемою дослідження української ідеї займаються Л.В. Білоус, А. Білинський, І.М. Варзар, М. Гончаренко,

Н.І.Гончаренко, Б.Б.Глотов, М.Горелов, С.Грабовський, О.С.Забужко, В.Іванишин, Ю.А.Іщенко, В.Касьян, В.П.Кириченко, М.Д.Кляшторний, В.Кулик, М.Лук, А.В.Місуно, О.М'ясников, М.І.Обушний, Ю.С.Сиволоб, В.Ф.Солдатенко, О.Ю.Тарасов, Н.Хамітов, О.Шморгун та інші дослідники.

Викликає зацікавленість збірних нарисів про особистісний внесок найвидатніших представників України в зародження, становлення і розвиток національної ідеї, починаючи з першовитоків, далеких глибин нашої історії і завершуючи найпомітнішими постатями Кирило–Мефодіївського товариства (“Українська ідея. Перші речники.” К., 1994).

Українська ідея є визначальною категорією “Концептуальних засад української політології”, розроблених науковцями кафедри політології Київського університету ім.Т.Шевченка.

Загалом, з'ясування сутності, структури, функцій української ідеї, історії її розвитку, місця в ідеологіях лібералізму та націоналізму, як показує аналіз літератури, є мало розробленою проблемою в українській політології, що і зумовлює актуальність теми дослідження.

Інша річ – постаті М.Драгоманова та Д.Донцова. Оцінка творчості М.Драгоманова почалася ще за його життя і продовжується до наших днів. Вивченням його творчості займалися і займаються М.Д.Бернштейн, О.Гермайзе, О.І.Дей, Я.Довбишенко, В.А.Довгич, Д.Донцов, Д.Заславський, Р.П.Іванова, Р.П.Іванченко, Б.Кистяківський, В.Левинський, О.І.Лисенко, В.С.Лісовий, М.Лозинський, М.І.Лук, В.Л.Лукеренко, М.Мухін, Я.Оршан, Т.І.Панько, М.В.Попович, С.Русова, І.С.Романченко, О.Ф.Скакун, В.Г.Сокурченко, П.Л. Тучапський, П.Федченко, І.Франко, П.Хатченко, Ю.М.Хорунжий та інші.

Оскільки творчість М.Драгоманова носила різнобічний характер, то дослідники його творчості звертали увагу лише на певні аспекти. Так, його творчість як українського революційно–демократичного

журналіста та літературного критика вивчали О.І.Дей та М.Д.Бернштейн. Філософські, соціологічні, естетичні аспекти творчості М.Драгоманова вивчали В.Л.Лукеренко, О.І. Лисенко, М.Попович та інші. Нація і мова – тема дослідження Т.І.Панько, вчення про державу і право – В.Г.Сокуренко.

До останніх публікацій, де М.Драгоманов розглядається як політичний мислитель через його ідеї конституціоналізму і федералізму, слід віднести роботи О.Ф.Скакун (Федералізм Михайла Драгоманова //Вісник АН УРСР, 1991, № 9; М.П.Драгоманов как политический мислитель. Харьков, 1993). Різнобічна творчість М.Драгоманова високо оцінюється в збірниках наукових праць “Штрихи до наукового портрета Михайла Драгоманова” К., 1991 та “Соціально-філософські ідеї Михайла Драгоманова” К., 1995.

Безпосередньо оцінка, з’ясування місця та значення української ідеї в творчості М.Драгоманова вперше зроблені В.А.Довгичем (Українська ідея в політичній теорії М.Драгоманова. К.,1991; Фундатор наукових засад української ідеї //Вісник АН України. 1993, № 4).

Постать Д.Донцова є надзвичайно суперечливою в історії української політологічної думки. Його роботи мало відомі широкому загалу і лише недавно почали складати об’єкт ретельного дослідження у вітчизняній філософській і політологічній думці. Як свідчення цього – відсутність серйозних монографічних досліджень вітчизняних науковців, за винятком робіт, виконаних в 30-х роках (К.Пушкар та В.Левинський).

Аналіз політичної доктрини Д.Донцова в основному здійснюється у вигляді газетних та журнальних публікацій (М.Горелов) та статей і тез виступів на наукових конференціях (А.П.Булан, Ю.А.Іщенко, В.С.Лісовий та інші). Відсутність до недавнього часу в Україні праць Д.Донцова і, відповідно, можливості адекватної оцінки його політологічної спадщини призвело до того, що найбільш активно його ідеї

аналізувались серед науковців української діаспори. Серед найвизначніших дослідників його творчості – Р.Ендик, Т.Кузьо, С.Ленкавський, І.Лисяк–Рудницький, В.Мартинець, О.Мотиль, М.Прокоп, Я.Оршан, М.Сосновський, Ю.Шерех. В цих роботах розкриваються філософські підстави політичної доктрини Д.Донцова, аналізується співвідношення ідеології організованого і так званого вольового націоналізму, подається політичний портрет Д.Донцова.

Оскільки М.Драгоманов і Д.Донцов репрезентують в українській політичній думці протилежні ідеології – лібералізм і націоналізм, доцільно розглянути сучасний стан даних ідеологій. Їх носіями виступають молоді політичні партії та об'єднання України. Виникає необхідність оцінки шансів даних ідеологій та проблеми становлення багатопартійності й багатопартійної системи.

Політична філософія та ідеологія лібералізму в її багатобічних аспектах аналізувалась в працях вітчизняних та зарубіжних авторів, таких як: Я.Венгелик, В.Т.Воронкова, Р.Даль, К.С.Гаджиев, Б.Т.Капустин, Б.Кроче, Р.Легутко, М.Лернер, Г.Моргентау, К.Поппер, М.Попович, Б.Рассел, Г.Рормозер, Дж.Сарторі, П.Стірнз, М.Фріден, Є.Фромм, В.Чалікова, Н.Ясир та інші.

Світогляд, політична доктрина та ідеологія націоналізму, українського зокрема, розглядалися в наукових працях таких вітчизняних і західних науковців та науковців діаспори як: Джон А.Армстронг, О.Баган, І.Берлін, Є.Геллнер, Карл В.Дойч, В.Заславський, В.Іванишин, О.Картунов, В.Кулик, І.Лисяк–Рудницький, П.Мірчук, О.Майборода, Ю.Пундик, М.Сич, М.Сосновський, М.Чех, Р.Шпорлюк, В.Яворський та інших.

Становлення багатопартійності та багатопартійної системи в Україні, аналіз політичних партій та об'єднань, їх програмних документів знайшли своє відображення в працях А.О.Білоуса, Е.Г.Базовкіна, О.В.Гараня, В.І.Кременя, В.М.Литвина, В.М.Піча,

М.В.Томенка, А.Г.Слюсаренка, Б.А.Стеблича, В. Яблонського, В.М.Якушика та інших.

Своє ставлення до поняття “державна ідеологія”, на яку претендують дані політичні ідеології, висловлювали В.П.Андрущенко, А.О.Білоус, О.Л.Валевський, І.Гавриленко, І.Дзюба, М.Жулинський, В.Г.Кремень, М.Михальченко, О.П.Штика та інші.

В процесі дослідження були використані праці й інших вітчизняних та зарубіжних політологів, філософів, соціологів, а також матеріали періодичної преси та дані конкретно-соціологічних досліджень.

Незважаючи на наявність значної кількості робіт з окремих аспектів даного дисертаційного дослідження, у вітчизняній філософській і політологічній літературі ще нема належного аналізу політичних концепцій М.Драгоманова і Д.Донцова в контексті української ідеї, оцінки політичних ідеологій лібералізму та націоналізму, аналізу розуміння української ідеї політичними партіями ліберального та націоналістичного спрямування.

В зв'язку з цим і виходячи з потреб політичної теорії і практики *мета дисертаційного дослідження* полягає в тому, щоб через співставлення політичних концепцій М.Драгоманова і Д.Донцова, які репрезентують в українській політичній думці ідеології лібералізму та націоналізму, показати їхнє розуміння української ідеї, розглянути, яким чином конкретні політичні партії, що стоять на позиціях даних ідеологій, оцінюють місце, роль та значення української ідеї сьогодні, обґрунтувати її буття як важливого ідеологічного орієнтира державної політики України в перехідний період.

Об'єкт роботи становить аналіз поняття “українська ідея” в політичних доктринах М.Драгоманова і Д.Донцова, екстраполяція їх розуміння даного поняття в політичній теорії та практиці політичних партій та організацій ліберального та націоналістичного спрямування в Україні, обґрунтування поняття “українська ідея” та її змісту в якості

одного з ідеологічних орієнтирів державної політики.

Предмет дослідження становить історико–політологічний та філософський аналіз політичних ідеологій лібералізму та націоналізму через аналіз поняття “українська ідея” та відображення її новітнього змісту в діяльності політичних партій та організацій України ліберального та націоналістичного спрямування.

З врахуванням складності і багатогранності проблеми мета даного дослідження досягається вирішенням таких завдань:

- дослідити зміст української ідеї в політичній теорії М. Драгоманова;
- розкрити розуміння української ідеї Д. Донцовим через аналіз його доктрини чинного вольового націоналізму;
- проаналізувати новітній зміст політичних ідеологій лібералізму та націоналізму в сучасній політичній палітрі України;
- обґрунтувати можливість використання української ідеї як одного з важливих ідеологічних орієнтирів.

Методологічною та теоретичною основою дослідження є принцип об’єктивного аналізу та історизму, праці видатних мислителів минулого та сучасних вчених – політологів, філософів, соціологів, а також програмні документи різних політичних партій та рухів.

При дослідженні проблеми автор використовував загальнонаукові методи пізнання: соціологічний, структурно–функціональний, порівняльний, конкретно–історичний, нормативно–ціннісний, субстанціональний.

Емпіричну базу дослідження склали результати конкретно–соціологічних досліджень, які проводили вчені України, матеріали періодичного друку різних партій та рухів, незалежні видання.

Наукова новизна дисертаційного дослідження пов’язана як з підходом до розв’язання проблеми в цілому, так і зі змістом теоретичних положень і висновків, сформульованих у ній. Це одна з

перших спроб порівняльного аналізу політичних концепцій М.Драгоманова і Д.Донцова через їх розуміння української ідеї, висвітлення її сучасного змісту і обґрунтування як ідеологічного орієнтира державної політики.

Конкретні елементи новизни, які виносяться на захист, полягають в тому, що в роботі:

- вперше здійснена спроба аналізу політичних концепцій М.Драгоманова і Д.Донцова методом порівняння через розуміння ними української ідеї;
- проведено аналіз політичних ідеологій лібералізму та націоналізму в історичному контексті;
- проаналізовано ставлення до української ідеї політичних партій та об'єднань ліберального та радикально-націоналістичного спрямування;
- обґрунтовується можливість використання української ідеї як важливого ідеологічного орієнтира державної політики України.

Теоретична і практична значимість даного дисертаційного дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані в розробці ідеологічних орієнтирів та їх реалізації в державній політиці на сучасному етапі розвитку України. Розвинуті в дисертації сучасні уявлення про роль і місце української ідеї, її історичну еволюцію в історії української політичної думки, аналіз політичних ідеологій лібералізму і націоналізму можуть бути використані в курсах політології та філософії при підготовці лекцій і семінарських занять, для методологічних розробок і читання спецкурсів з проблем історії української політичної думки, політичних партій та об'єднань України, політичних ідеологій лібералізму та націоналізму.

Апробація роботи. Основні положення і висновки дослідження викладені у виступах на Людинознавчих філософських читаннях "Гуманізм. Людина. Культура" (Дрогобич, жовтень 1992 р.), науковій

конференції “Українська державність: історія і сучасність” (Київ, січень 1993р.), Всеукраїнській науково–методичній конференції “Політична думка України: минуле і сучасність” (Київ, лютий 1993р.), регіональній науково–практичній конференції “Культура та ринок” (Тернопіль, травень 1993р.), Всеукраїнській науково–практичній конференції “Українознавство і гуманізація освіти” (Дніпропетровськ, травень 1993р.), Міжнародному теоретичному семінарі “Природа і культура” (Київ–Луцьк, травень 1993р.), Всеукраїнській науково–теоретичній конференції “Методологія і зміст гуманітарної освіти: сучасний стан і перспективи розвитку” (Херсон, травень 1993р.), республіканській науково–практичній конференції “Історичні традиції і культура Волині: проблеми духовного відродження” (Рівне, травень 1993 р.), науково–практичній конференції “Творчість. Культура. Гуманізм” (Київ, жовтень 1993р.), Всеукраїнській науково–практичній конференції “Українська політологія : проблеми становлення та перспективи розвитку” (Київ, лютий 1994р.), Волинських філософських читаннях “Екологія і онтологія” (Київ–Луцьк, травень 1994р.), Міжнародній науково–теоретичній конференції “Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія в боротьбі з нацизмом та імперіалізмом” (Івано–Франківськ, травень 1995 р.), Всеукраїнській науково–практичній конференції “Проблеми оновлення змісту соціально–гуманітарної освіти України” (Луцьк, червень 1995р.), Всеукраїнській науково–практичній конференції “Сучасна гуманітарна освіта: стан і перспективи” (Чернівці, вересень 1996 р.), Міжнародній науково–методичній конференції “Інтеграція освіти, науки і виробництва” (Луцьк, вересень 1996).

Структура дисертації. Поставлені мета і завдання примусили здійснити філософсько–політологічний аналіз поняття “українська ідея” в політичній концепції М.Драгоманова (1–й розділ) та Д.Донцова (2–й розділ), розкрити вплив їх розуміння української

ідеї на ідеологічне становлення політичних партій і організацій України (3-й розділ). Такий підхід до проблеми визначив і структуру роботи. Вона складається із вступу, трьох розділів, заключення та списку літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* обгрунтовується вибір теми, її актуальність, характеризується ступінь її розробки, визначається мета та завдання дисертації, розкриваються новизна та практична значимість роботи.

Перший розділ – “Становлення української ідеї в політичній теорії М.Драгоманова” присвячений аналізу особливостей становлення української ідеї в політичній теорії М.Драгоманова.

Глобальна розробка М.Драгомановим питань конституціоналізму і політичної свободи, федералізму і місцевого самоврядування, національного самовизначення були шаблями, які мали підвести до реалізації вирішальної ланки української ідеї – майбутнього державотворення України. Фактично М.Драгоманов був одним з перших мислителів, який дав широку і реальну політичну програму, обгрунтував зміст конституційного порядку, прав особистості, місцевого самоврядування. Проповідь політичної свободи і її конституційно-правових гарантій М.Драгоманов вважав своєю головною справою.

Не будучи прихильником політичної незалежності України, М.Драгоманов обгрунтовує поряд з ідеєю конституціоналізму ідею федералізму і децентралізації. З його точки зору практична реалізація цих ідей дасть змогу забезпечити всі права для України. Його ідеалом була федеративна демократична республіка, яка ґрунтується на принципі децентралізації. Цінним в концепції М.Драгоманова є те, що він багато в чому правильно оцінив сутність і основні риси федеративного устрою, виробив власну концепцію федеративно-

автономної держави, що ґрунтується на принципі децентралізації, широкого місцевого самоврядування як гаранта демократизації суспільства. Концепція федералізму М.Драгоманова, на думку автора, як і концепція конституціоналізму, виступали засобом реалізації української ідеї. Вона була призначена розв'язати національне питання, оскільки М.Драгоманов був переконаний, що політична свобода неможлива без свободи національної.

Позитивним у творчості М.Драгоманова, на думку автора, було те, що він показав “обличчя” української нації, її самотність, право на історичне існування. Українська ідея полягає в ньому в забезпеченні процвітання рідної нації в колі рівноправних націй. У дисертації зазначається, що кожна національна ідея прагне перейти від теоретичного постулювання в площину політико–практичну. Тому в М.Драгоманова формування національної самосвідомості повинно перейти в площину національного самовизначення, що означало визнання за кожною нацією гарантованого права відати своїми національно–культурними, господарськими справами через місцеве самоврядування і федерацію областей, громад в рамках єдиної державності, яка базується на принципі децентралізації.

М.Драгоманов відмовився серйозно розглядати перспективу цілковитої незалежності України, посилаючись на те, що достатнього політичного руху з такою програмою в Україні немає. Оцінюючи реалії українського руху, він не бачив ні сили, ні ґрунту для політики державного відокремлення України від Росії. В принципі він розраховував на те, що неминуча демократизація Росії викличе всеросійську тенденцію до федералізації – демократія немислима без місцевого самоврядування і в цьому загальному потоці можливе безкровне досягнення суверенітету в рамках широкого державного союзу.

Українська ідея, вироблена ним на основі історико–філологічного та філософського аналізу суспільної думки, відрізняється від інших

національних ідей і несе в собі такі ознаки, як історичність, демократизм, толерантність, відсутність винятковості і месіанства. Філософсько-політологічну концепцію розвитку української нації М.Драгоманова розробив як ієрархію суверенітетів: особи – народу – держави. В його розумінні державність для української нації не самоціль, а засіб виживання, самоутвердження і духовного відродження як органічної давньої демократії в центрі Європи. В цілому, на думку автора, для М.Драгоманова українська ідея космополітична за змістом – національна за формою. В дисертації підкреслюється, що фактично М.Драгоманов виступає як фундатор наукових засад української ідеї, політичної ідеології лібералізму.

В другому розділі – “Чинний націоналізм Д.Донцова як теоретичний засіб реалізації української ідеї” аналізується доктрина вольового націоналізму Д.Донцова, його розуміння сутності та змісту української ідеї.

В дисертації відзначається, що у розвитку Д.Донцова слід вирізняти два етапи, розділені появою книги “Націоналізм”. Перший етап характеризується його різкою еволюцією поглядів від марксизму до націоналізму. На думку автора, для даного етапу творчості Д.Донцова характерно: а) розуміння Росії як антипода України і Європи; б) обґрунтування ідеї сепаратизму; в) кристалізація ідеї колективного ідеалу; г) розуміння селянства як основи нації і держави.

Другий етап характеризується створенням ідеології чинного націоналізму, яка в різкій формі протиставляється Д.Донцовим політичній ідеології лібералізму М.Драгоманова, з іменем якого він пов'язує невдачі української національної революції.

Аналізуючи доктрину чинного націоналізму, автор показує, що її визначальним поняттям є питання волі. Вона для Д.Донцова виступає як закон життя. В дисертації розкриваються і аналізуються основні підстави чинного націоналізму, проводиться їх порівняння з ідеологією

лібералізму М. Драгоманова.

В дисертації зазначається, що в основу української ідеї Д. Донцов поклав інстинкт панування, стверджуючи, що він властивий кожній великій ідеї. Для нього українська ідея складається з двох частин: з ясно сформульованої мети, з образу ідеалу до якого прагне національна воля, з самої волі і з чуттєвої сторони, з національного еросу. Д. Донцов оголошує війну всім ідеям, які сковують думку нації, її енергію. Для нього однозначною і єдиною є лише національна ідея, причому вона рівнозначна ідеї незалежності. В процесі самоутвердження нації відкидаються всякі “права”, “справедливості”, засади демократизму відходять на задній план.

З однієї точки зору позиція Д. Донцова є зрозумілою. Розпорошеність нації, втрата державотворчої ідеї, відсутність провідної верстви, невизначеність світогляду примусили його створити світогляд, який попадає під визначення “тоталітарний”. Його спроба ідеологічно та світоглядно об'єднати націю призводила до того, що Д. Донцов відкидав будь-який плюралізм позицій. Ідеал, без якого не може існувати нація, повинен виходити з цілості власних потреб народу, з його географічного положення в світі, його минулого, традицій, історії та психіки. Д. Донцов відкидає поняття загальнолюдських цінностей, ідею людяності з тієї причини, що вони не виступають як об'єднувальний фактор нації. Кожна нація має свій закон, свою правду і повинна діяти відповідно до них.

Свій зміст ідея нації повинна черпати з потреб нації, з її амотивної, ірраціональної волі до життя і панування. З точки зору Д. Донцова лише той ідеал добрий, що спирається на національні інстинкти і ставить себе понад усе партикулярне. В дисертації зазначається, що Д. Донцов творив свою ідеологію чинного націоналізму на противагу ідеології “провансальства”, в першу чергу М. Драгоманова. Основній засаді ідеології М. Драгоманова – раціоналізму в культурі, федератизму

в державі, демократизму в громаді – Д.Донцов протиставляє органічність і віру в культурі, власновладність у державі, провідництво, ієрархія в громаді.

Українська ідея в розумінні Д.Донцова, на думку автора, знаходить себе в здобутті незалежності, соборності України. Визначальне місце в державотворчому процесі відводиться нації, яка розуміється як самодостатня і вища цінність. Ідеологічною підставою двох попередніх чинників є “вольовий націоналізм” як нова ідеологія і світогляд, протиставлений демолібералізму М.Драгоманова.

В дисертації аналізуються позитивні аспекти творчості Д.Донцова. До них автор відносить спробу створення світогляду, який би відображав дух, реалії нового часу. Даний світогляд мав сформувати нову психологію української нації, основними рисами якої мали б бути мудрість, шляхетність, відвага. Як позитивний момент, автор відзначає також спробу Д.Донцова поєднати волюнтаризм з філософією цінностей.

У дисертації зазначається, що чинний націоналізм Д.Донцова виступає інспіруючою силою політичної ідеології ОУН та практики УПА і підпадає під поняття “тоталітарний”. Але, на думку автора, не зовсім правильно стверджувати, що український націоналізм підходить під поняття тоталітарного руху.

В третьому розділі – “Теоретична спадщина М.Драгоманова і Д.Донцова в контексті ідеологічного становлення політичних партій та організацій України” автор аналізує вплив політичних ідеологій лібералізму та інтегрального націоналізму, закладених в українській політичній думці М.Драгомановим та Д.Донцовим, на ідеологічне становлення політичних партій ліберального та національно-радикального напрямів, розглядає їх бачення української ідеї, досліджує її як важливий ідеологічний орієнтир державотворення.

В дисертації зазначається, що діалог двох протилежних ідеологій

– лібералізму і націоналізму, основи яких закладені М. Драгомановим і Д. Донцовим, в певних аспектах продовжується по сьогодні. Він має важливе значення в сучасній політичній ситуації і від нього значною мірою залежить подальший хід подій в Україні. Дані ідеології, на думку автора, висуваються якщо не на роль державної ідеології, то принаймі, на роль визначальних ідеологічних орієнтирів.

У дисертації зазначається, що вибираючи ту чи іншу ідеологію, ми повинні знайти відповідь на такі питання: 1) чи можуть лібералізм або націоналізм заповнити вакуум, залишений марксистсько-ленінською ідеологією? 2) які принципи і риси лібералізму або націоналізму є за будь-яких обставин необхідними для майбутнього України? 3) яким ліберальним або націоналістичним досвідом ми володіємо? Що в ньому варте уваги і що ні?

Аналізуючи лібералізм, автор зазначає, що він розуміється як соціально-політичний рух, який існував у певну історичну епоху: як ідеологічний (філософський) напрямок, представлений в різні періоди різними соціальними силами; як сукупність відомих інститутів, процедур і принципів управління. Дослідження значної кількості робіт з історії лібералізму дає змогу відзначити, що він виступає як досить цільний, соціальний рух, який має ряд характерних пріоритетів: в економіці – це промисловий капіталізм і економічна свобода, в соціальних відношеннях – інтереси середнього класу, в культурі – свободи думки і слова, в релігії – антиклерикалізм, в моралі – індивідуалізм, в національному питанні – націоналізм (у плані пріоритетів, національної державності). Наповнення змісту української ідеї ліберальною філософією, принципами ліберальної демократії, на думку автора, на практиці не означає автоматичного досягнення рівня західних держав. Специфіка соціально-економічної та політичної ситуації в Україні, менталітету нації не дає можливості адекватного відтворення принципів та ідей лібералізму.

В дисертації зазначається, по-перше, що сьогодні Україна стоїть на порозі розвитку і лібералізм входить у процес цього розвитку як складова частина і як мета; по-друге, такий розвиток буде неможливий, якщо він буде проходити лише в рамках ліберальної демократії. Мова повинна йти не про “доктрину” заради розвитку”, а про тип демократії з елементами авторитаризму; по-третє, можливості лібералізму обмежені. Тут він не може обійтись без сил, які в суспільстві виконували б функцію корекції. Зробити суспільство стійким і життєздатним в наших умовах зможе така суспільна і культурна система, при якій ліберальне, консервативне і національне почало знаходяться в балансових відносинах. В дисертації здійснено конкретний аналіз проблем лібералізму в Україні через аналіз концептуальних засад політичних партій ліберального спрямування.

Оскільки ліберальна ідея з її святою вірою в свободу людини приділяє незначну увагу розвитку нації, то “особливу” турботу про неї перебрали на себе нинішні послідовники інтегрального націоналізму Д.Донцова. Політичні партії та об’єднання, які стоять на даній доктрині, складають націонал-радикальний напрямок серед політичних партій України.

В дисертації проводиться аналіз підходів щодо поняття “націоналізм”, обґрунтовується думка про те, що націоналізм – поняття структурізоване зі складною ієрархією формування, вияву і функціонування. Автор проводить думку, що націоналізм в політичній свідомості і політичній практиці сучасної України – явище багатопланове і зосереджує свою увагу на інтегральному націоналізмі.

В роботі зазначається, що сучасні філософські засади інтегральних націоналістів базуються на концептуальних висновках, зроблених ще Д.Донцовим. Такими є традиціоналізм, ідеалізм, національні інтереси, соборність українських земель, мілітаризм, ієрархія, порядок, верховенство правової держави, антикомунізм, антилібералізм,

відповідальність перед нацією.

Сьогодні, на думку автора, політологічну сутність української ідеї, як і напрямків диференціації політичних організацій можна вбачати в їх ставленні до: 1) ідеї державної незалежності; 2) історичного періоду перебування України в складі Росії і СРСР; 3) самої нинішньої Росії і СНД; 4) цілей, форм і методів проведення ринкових реформ; 5) форми державного устрою, організації влади і політичного режиму. Здійснений у дисертації аналіз показує, що позиції партій ліберального та національно–радикального напрямку збігаються тільки щодо ідеї державної незалежності. З інших – вони діаметрально протилежні.

Історична суперечність між лібералізмом та націоналізмом, на думку автора, вилілась в проблему: на які цінності, норми та ідеали орієнтуватися на етапі утвердження політичної незалежності України? В дисертації обґрунтовується думка про те, що в перехідний період прагнення ввести у ранг офіційної будь–яку ідеологію є хибним. Сьогодні неможливо сконструювати ідеологічну доктрину, яка б відображала інтереси всього суспільства. Мова може йти про певні ідеологічні орієнтири. Таким орієнтиром, здатним консолідувати український народ, на думку автора, могла б стати українська національна ідея, яка постає як ідеал України – батьківщини для всіх народів, що її населяють.

Українська національна ідея виходить з автохтонності української нації, є всеосяжною і означає: державність, непідлеглість (власновладність, суверенітет), соборність, тобто реалізація національної ідеї постає як національний ідеал. Національна ідея як ідеологічний орієнтир дає можливість поєднати етноісторичні цінності з громадськими, моральними, гуманістичними вселюдськими цінностями.

Реалізація української ідеї дасть можливість досягнення нової якості української нації – на принципі державності, а не етнічності,

становлення політичної нації. В українській ідеї гармонійно поєдналися б визначальні моменти політичних ідеологій лібералізму та націоналізму: особистість та нація.

В заключенні викладені теоретичні висновки та практичні рекомендації щодо розвитку ідеологічної сфери в Україні, сформульовані деякі напрямки подальшого дослідження поставленої в дисертації проблеми.

Автор приходять до висновку, що безпосередньо поняття “українська ідея” можна застосовувати як методологічну засаду до суспільних наук і як орієнтир – до практики, особливо політичної. Таке застосування вимагає критичного аналізу першовитоків даного поняття, його екстраполяцію в сьогодення через розгляд політичних концепцій конкретних мислителів.

М. Драгоманов трактує українську ідею в дусі ліберальних традицій свого часу. Вона постає у нього як ієрархія суверенітетів: особи – народу – держави. Для Д. Донцова українська ідея характеризується поняттям “яскравість”, “виключеність”, “всеобійманість”, що на практиці означає повне заперечення чужих ідей, переймання ідеєю політичної влади, яка органічно поєднується з ідеєю панування нації.

Автор приходять до висновку, що спроби запровадити в ранг офіційних ідеологій лібералізм чи націоналізм, є безперспективними. Мова може йти лише про формування нової ідеологічної доктрини, ідеологічних орієнтирів суспільства.

Таким ідеологічним орієнтиром, здатним консолідувати весь народ могла б стати українська ідея. Вона здатна сприяти процесу формування нової якості української нації – на принципі державності, а не етнічності, становлення політичної нації.

Основні положення дисертації знайшли своє відображення в таких публікаціях автора:

1. Політична активність особи: сутність і структура. //Проблеми

філософії. Респ.наук.збірник. – К.: Либідь, 1992, Вип.93, 0,5 д.а.

2. Гуманізм політичної доктрини М.Драгоманова. //Гуманізм. Людина.Культура. Тези доповідей Людинознавчих філософських читань, 1992. – 0,2 д.а. (у співавт.).

3. М.Драгоманов і Д.Донцов в контексті української ідеї. //Політологічний вісник. /Матеріали Всеукраїнської науково–методичної конференції “Політична думка в Україні: минуле і сучасність. – Київ, 1993, ч.1 – с.115–122 (у співавт.).

4. Проблеми становлення і розвитку демократії в сучасній Україні. //Політологічний вісник. /Матеріали Всеукраїнської науково–методичної конференції “Політична думка в Україні: минуле і сучасність”. ч.3. – Київ, 1993, с.32–37 (у співавт.).

5. Місце історії української політичної думки в курсі політології. //Методологія і зміст гуманітарної освіти. Сучасний стан і перспективи розвитку. Тези Всеукраїнської науково–теоретичної конференції. – Херсон, 1993, 0,2 д.а.

6. Українська ідея в полі культури. //Екологія і онтологія Матеріали Волинських філософських читань. – Київ–Луцьк, 1994, 0,2 д.а.

7. Чинний націоналізм Д.Донцова як засіб реалізації української ідеї. //Політологічний вісник. Науково–аналітичний збірник. Вип.ІІ. – Київ, 1994, – с.119–127 (у співавт.).

8. Демократизація і національна держава в сучасній Україні: “модні ідеї” чи реальність. //Політологічний вісник. Науково–аналітичний збірник. Вип.ІІ – Київ, 1994,с.144–150 (у співавт.).

9. Українська ідея як смисложиттєвий чинник політичної культури. //Інтеграція освіти, науки і виробництва. /Тези доповідей Міжнародної науково–методичної конференції. Луцьк, 1996, 0,1 д.а.

Сытник А. И. Особенности политических концепций М. Драгоманова и Д. Донцова в контексте украинской идеи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.01 – теория и история политической науки, Киевский университет имени Тараса Шевченко, Киев, 1996.

В работе предпринята попытка определения особенности политических концепций М. Драгоманов и Д. Донцов в контексте украинской идеи. Особое внимание сосредотачивается на анализе политических идеологий либерализма и национализма, репрезентаторами которых выступают данные мыслители, обосновывается необходимость использования в качестве идеологического ориентира – украинской идеи.

Olexandr I. Sitnick. The peculiarities of M. Dragomanov's and D. Dontsov's conceptions in the context of the Ukrainian idea.

The thesis for a candidate's degree in political sciences, the speciality No. 23.00.01 – theory and history of political science. The Kyiv National University, Kyiv, 1996.

In the given thesis the attempt is made to define M. Dragomanov's and D. Dontsov's conceptions in the context of the Ukrainian idea.

The particular attention is concentrated on the analysis of political ideologies of liberalism and nationalism, the representatives of which are the given thinkers. The necessity of usage of the Ukrainian idea as an ideological reference – point is also given.

Ключові слова: українська ідея, лібералізм, націоналізм, державна ідеологія, ідеологічний орієнтир, ідеологічна конкуренція.

4334/6

Зам. 225. Тираж 120 прим
Друк. ВПУ-9 м. Луцьк